

Tartu Ülikool

Filosoofia ja semiootika instituut

Semiootika osakond

Krista Tomson

ROMAANI “TÕDE JA ÕIGUS” TEGELASTE LUGEJAKESKNE
ANALÜÜS

Magistriprojekt

Juhendajad PhD Peeter Torop ja PhD Aleksandr Fadeev

Tartu

2023

Olen magistriprojekti kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Krista Tomson

20. mai 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 TEOREETILINE RAAMISTIK.....	8
1.1 Suur Viisik.....	8
1.2 Tegelane ja lugeja.....	8
2 MEETOD.....	11
2.1 Suure Viisiku faktorid.....	11
2.2 Küsimustik.....	14
3 TULEMUSTE ANALÜÜS.....	16
3.1 Sotsiaalteadusliku uuringu tulemused.....	16
3.2 Tõe ja õiguse tegelaste Suur Viisik ja töö autori vaade.....	16
3.3 Keskmise lugeja Suur Viisik.....	18
3.4 Lugeja sarnasus tegelastega.....	18
3.5 Sotsiaalteadusliku uuringu semiootiline tõlgendus.....	19
4 MAGISTRIPROJEKTI VÄLJUND.....	21
KOKKUVÕTE.....	23
SUMMARY.....	25
KASUTATUD KIRJANDUS.....	26
LISAD.....	29
Lisa 1: Küsimustik.....	29
Lisa 2: Näitus.....	31

SISSEJUHATUS

Juri Lotman mainib enda artiklis “Kultuurisemiootika ja teksti mõiste” (2016) vana kujundit “raamatuga kõnelema”, mis tähendab lugeja suhtlemist tekstiga — raamat kui vestluskaaslane. Raamatuga suheldes ehk teksti lugedes suhtleb lugeja samaaegselt ka iseendaga ning kui lugeja suhtleb raamatuga, st loeb teksti, siis läbi selle kujundab ta ka enda isiksust (Lotman 2016: 260). Selline iseendaga suhtlemine on lugejale huvitavaks kirjanduskogemuseks, kus inimene kasutab objektikeelt (kodu keel, rahvuskeel ja argirituaalid, mis igal inimesel lapsepõlvest kaasas on). Selle kaudu teadvustab ta seoseid maailmaga ja kujundab enda individuaalset identiteeti (Torop 2013:125).

Keele kui suhtlusvahendi üheks ülesandeks on olla intrapersonaalne. Psühholoogilises mõttes tähendab see seda, et kommunikatsioon ja autokommunikatsioon kattuvad (Torop 2013: 124), mis näitab lugeja dialoogi olulisust iseendaga (iseendast) ning teistega (näiteks teose tegelastega). Ka Marco Caracciolo ja Thom Van Duuren (2015) arvavad, et tuleb raamatut lugedes arvestada kirjanduse lugemise mõjudega, kuna see mõjutab lugeja enesetunnet. Nad toovad välja, et ilukirjanduse lugemine võib erinevatel tasanditel kutsuda esile psühholoogilisi muutusi (Caracciolo, Van Duren 2015: 517).

Tekst ise on aga laisk mehhanism, kuid seal on ruumi lugeja tõlgendusele. See osa, mis talle ilma analüüsimiseta silma ei paista, on just see, mis nõuab lugejalt aktiivset ja teadlikku kaastööd (Eco 1985: 53). Tegelast ja tema sidet erinevate osapooltega on analüüsitud mitmes suunas. Näiteks on uuritud karakteri arengut düstoopilises ühiskonnas (Rosenfeld 2021:3), tegelaste suhtlemist filmitekstis (Chiao-I Tseng 2013: 587), tegelastega samastumist (Anderson jt 2019: 1), kirjandustegelaste põhitüpoloogiat (Fishelov 1990: 422) ja palju muud. Sellised uuringud on andnud aluse arvata, et tegelasel raamatus (ja ka filmides ning muudes meediumites) tekib side teiste osapooltega. Kuid kas see side võiks lugeja vaates tugevamaks muutuda, kui ta saaks analüüsida samade kriteeriumite põhjal nii tegelasi kui ka iseennast, et selgemalt näha nende vahelisi sarnasusi?

Ei tohi unustada, et on ka teisi põhjuseid, miks võiks teos lugejat kõnetada ning seda sidet tugevdada. Näiteks kui lugejal on olnud raamatu narratiiviga sarnaseid elusündmusi või kui tekstis kirjeldatud tegevus toimub tuttavas kohas. Elizabeth A. Kensinger (2004) toob just selle välja, et kuigi meie elukogemusi, mida me mäletame, on vaid murdosa, siis emotsionaalset tähtsust omavaid sündmusi mäletatakse sageli tõenäolisemalt kui sündmusi, millel need puuduvad (Kensinger 2004: 241).

Käesolev magistriprojekt suunab lugejat teadlikult analüüsima iseenda ning meie ühe kirjandusklassika, "Tõe ja õiguse", raamatutegelaste isiksuseomadusi, et anda neile võimalus tunnetada sidet enda ning teose tegelaste vahel.

Maarja Vaino (2018) ütleb, et Anton Hansen Tammsaare tähendab eestlastele midagi enam kui kirjanikunime, sest tema teosed on üldtuntud, tema loomingus on sügavalt läbitunnetatud elutõed, nendest kumab läbi soov Eesti elu parandada ning armastus oma rahva ja kultuuri vastu (Vaino 2018: 7-12). Tema 5-köiteline epopöa "Tõde ja õigus" (1926-1933) on avar läbilõige Eesti ühiskonna arengust 1870. aastaist kuni 1930. aastateni. Tänapäevani ei teata, kust tuli autoril epopöa kirjutamise idee, kuidas see arenes ning mille tõttu see jõudis sellise eetilise-filosoofilise kontseptsioonini. Epopöa kontseptsioon on lihtne ja suurejooneline, inimliku võitluse põhisuundi haarav ja ütleb palju tsivilisatsiooni arenemiskäigu kohta. Tammsaare kujutas sarja I osas inimtegevust ja inimese võitlust oma eksistentsi eest (Itra jt 1981: 500-508), mis viis tegelased isegi kohtu vahet jooksma, et õigust leida. Sel ajal tegeles raamatut läbivate murede lahendamise ja just vallakohus.¹ Vaidlused ja perekonnasuhted olid Andrese ja Pearu põhilised probleemid.

Tammsaare valis "Tõe ja õiguse" karakteriteks sisemiselt vastuolulised tegelased, kelle arengukäik teose vältel muutus üha keerukamaks. Andres Paasi ja Pearu Murakat on hakatud võrdlema väga tuntud inimloomust üldistavate tegelastega nagu Don Quijote või Faust (Itra jt 1981: 509). Ka teised teose karakterid kõnetavad eestlasi. Sealseid tegelasi võib pidada laiemalt erinevate eestlaste isiksusomaduste üldistusteks. Seetõttu võib pidada „Tõde ja õigust“ eestlaste üheks tüvitekstiks ning meie kultuurilise

---

¹ "Rahvusarhiiv. Vallakohtud," n.d. <https://www.ra.ee/vallakohtud/index.php/site/source>.

määratluse ja identiteedi osaks. Elem Treier (2000) ütleb, et “Tõde ja õigus” on rahvale nagu Tartu Ülikool. Kõik info on ära öeldud juba pealkirjas, kus nende kahe sõnaga on püstitatud inimese elu võtmeküsimused ning raamatutes välja tulevad probleemid vallandavad lugeja mõtlemise (Treier 200: 81). Tammsaare armastus enda kultuuri vastu, maailma avardavad mõtisklusteemad ning äratundmisrõõmu pakkuvad karakterid teevad “Tõest ja õigusest” teose, mida võiks lugeda iga eestlane. Õnneks on see ka meie koolide 11. klassis kohustusliku kirjanduse nimekirjas. Selle töö jaoks valiti analüüsimiseks sarja esimene osa, sest just kohustusliku kirjanduse tõttu on seda teost lugenud paljud ning (vähemalt hetkel teadaolevalt) tuleb ka praegustel gümnaasiumiõpilastel seda lugeda.

Magistriprojektis otsustati ühendada kultuurisemiootika (kirjandustegelaste tähendus ja teksti vahendusel suhtlemine) ning psühholoogia (isiksuse analüüs). Taolist tegelaste ja lugeja isiksust võrdlevat analüüsi ei ole autori andmetel varem tehtud, mistõttu annab sellise magistriprojekti tegemine ühe uue semiootilise vaate, kuidas lugejat ning raamatute tegelasi korraga analüüsida. Internetis on küll olemas enesekohaseid küsimustikke, mis valitud (kuid ebamääraste) indikaatoride põhjal analüüsib küsimustiku täitja sarnasust mõne raamatu, sarja või filmi tegelasega nagu näiteks “Millise “Meister ja Margarita” tegelasega sarnanete”², kuid nendel puudub teaduslik alus ning küsimustikku mõjutab selle autori tõlgendus raamatu karakteritest ehk need on juba subjektiivselt kallutatud. Selle magistriprojekti raames luuakse isiksuse määramise küsimustik, kus lugeja saab positsioneerida iseennast ja tegelasi Suure Viisiku faktorite skaaladel. See võimaldab analüüsida, kas isiksuse sarnasused on just need, miks teatud teos lugejat kõnetab. Magistriprojekti peamiseks uurimisküsimuseks on: millistena lugejad tajuvad iseennast ning viit raamatu põhikarakterit?

Loodud küsimustikust saadud tulemustest, kus tuleb välja, millised on valimi arvates kõige tuntumad tegelased ning samuti keskmine lugeja ise, luuakse näitus, mis võiks potentsiaalselt selle vaatajat kõnetada nii palju, et ta võtaks suurema tõenäosusega “Tõe ja õiguse” esimese osa endale lugemiseks, kuna ta näeb sarnasusi ja erinevusi iseenda ja tegelaste vahel. Seda näitust saavad kasutada koolid ja raamatukogud, et teha raamatu lugemine atraktiivsemaks. Näituse loomiseks lisati juurde järgmised uurimisküsimused:

---

² “Кто вы из персонажей «Мастера и Маргариты?»” *Arzamas*, April 4, 2023. <https://arzamas.academy/materials/1174>.

- kuidas muutus küsimustikule vastanud inimese tunnetus enda ja tegelaste sarnasuse vahel enne ja pärast analüüsimist?
- millise tegelasega peab valim end kõige sarnasemaks?
- kui paljusid lugejaid valimist paneb põgus tegelaste analüüsimine soovima raamatut uuesti lugeda?

Magistriprojekti teoreetiline osa keskendub Suurele Viisikule. Esimeses alapeatükis seletatakse Suure Viisiku arenemise lugu ning teises kirjanduse tausta seoses teose tegelase ning lugeja vahel. Metoodikale keskendub osas seletatakse, mis on Suure Viisiku küsimustik ja millised on selle faktorid, analüüsitakse tugevusi, nõrkusi ning põhjendatakse selle kasutamist konkreetses uuringus. Magistriprojekti kolmandas ehk tulemuste osas antakse ülevaade küsimustiku tulemustest, analüüsitakse neid ja tehakse järeldused ning kokkuvõtte. Küsimustiku tulemustest tuleb välja, millistena tajuvad lugejad iseennast ja tegelasi ning tulevad välja ka sarnasused/erinevused keskmise lugeja ning tegelaste vahel. Peatükis pärast seda kirjeldatakse magistriprojekti väljundina loodavat näitust.

Uuring lähtub tavalugeja vaatest ning keskendub ainult inimese individuaalsele tõlgendusele raamatust ja tegelastest. Uuringust jäetakse kõrvale raamatu kunstilise teksti analüüs (välja arvatud raamatu tegelased, kui kunstilise teksti üks osa). Samuti ei vaadelda üldist sotsiaalset ega ka kirjanduslikku rolli. Põhjuseks on see, et uuring näitaks puhtalt vaid seda, kuidas tavalugeja identifitseerib raamatutegelasi ning iseennast.

1 TEOREETILINE RAAMISTIK

1.1 Suur Viisik

Inimese isiksust uurivad psühholoogid on pikalt uurinud inimeste eripärasid ning otsinud lahendusi, kuidas neid võrrelda. On arutletud selle üle, mida täpselt peaks mõõtma — vajadusi, tunnuseid, temperamenti, iseloomu — või hoopiski faktorite olemust (Costa, McCrae 1992: 396). Allport ja Odbert tuvastasid 1936. aastal 18 000 potentsiaalset isiksuse omadust ja pärast seda on neid tunnuseid järk-järgult vähendatud (Allen, Potkay 1981). 1980. aastatel hakkas selgeks saama, et umbes viie faktoriga võiks ära katta suure osa tunnuseid kirjeldavaid termineid. Sooviti leida kõige olulisemad ja üldisemad isiksuseomadused (Costa, McCrae 1992: 396). Suure Viisiku mudel on kujunenud pika aja jooksul ning põhineb mitmete inimeste töödel. Tänapäeval kasutatava Suure Viisiku mudeli struktuuri töötasid välja Paul Costa ja Robert McCrae aastal 1985.

1.2 Tegelane ja lugeja

Eesti Rahvusraamatukogu trükitoodangu statistika ütleb, et aastal 2021 ilmus kokku 3603 raamatut. Statistika aluseks on võetud raamatud, mis on jooksvalt jõudnud raamatukogudesse ning on registreeritud Eesti rahvusbibliograafia andmebaasis³. Raamatuid ilmub küll palju, kuid vaid väheseid võib lisada nende teoste hulka, mida võib nimetada klassikuteks, mis on kaua populaarsed. Siit tekib küsimus - mis paneb inimesi teoseid rohkem hindama? Mina kui raamatu lugeja arvan, et teos peab olema terviklik ja tähenduslik ning teost lugedes võiks tekkida teosega side/samastumine. Artiklis “Kultuuri mälu” (1986) ütleb Juri Lotman, et suhtlus erinevate kultuuri etappide vahel on võimalik vaid seetõttu, et kultuur on läbi põimunud teiste sisemise mälu

---

³ “Eesti Rahvusraamatukogu trükitoodangu statistika”. <https://www.nlib.ee/et/trukitoodangu-statistika>.

struktuuridega. Sellest võib välja lugeda, et kirjandusteos on põimunud ja see teebki selle terviklikuks ning annab teosele tähenduse. Samas, siit tekib küsimus, kui suurt rolli määrab samastumine raamatutegelastega?

Kui peaksime koostama nimekirja võimalikest põhjustest, miks inimesed raamatud loevad, siis peaksime võtma arvesse sotsiaal-etnilisi tunnuseid, minevikku, kultuurilist ja sotsiaalset tausta ning soove ehk teisisõnu öeldes on need põhjused tihedalt seotud meie isikliku identiteediga (Varosi 2019:45). Lotmangi (2016) ütleb, et tekst ei ole enam ainult teade, kui ta on võimeline lugejaga suhestuma. Teksti vahendusel toimub suhtlemine, mis loob selle vajaliku sideme ning just isiklik side kirjandusteose tegelasega võib olla üks põhjus, miks teatud teos kedagi kõnetab. Lugeja ja tegelase vahelise sideme tekkimisele aitab kaasa iseenda tundmine ning elukogemused (Lotman 2016). Umberto Eco (1985) ütleb: “just nimelt mitte-õeldu on see, mis aktualiseeritakse sisu aktualiseerimise tasandil”. Isiksuseomadusi tuuakse harva raamatus otse välja, kuid "mitte-õeldakse" kogu raamatu vältel (Eco 1985: 70).

Blakey Vermeule (2010) toob välja, et kirjandustegelased ning eriti just romaanide tegelased on väga külgetõmbavate omadustega. Kirjandustegelastel on tohutu jõud levida, pakkudes inimestele lugusid ning isiklikke ja kollektiivseid väärtusi, millega lugejad saavad suhestuda (Vermeule 2010: 49–51). Sarnaselt inimese isiksusele võib ka väljamõeldud tegelane olla ühtaegu nii konstantne kui ka paindlik muutustele, mille on esile kutsunud narratiivi sündmused. Raamatutegelase muutumise põhjuste teadmine aitab meil säilitada arusaama isiksusest kui ühtsest tervikust (Varosi 2019: 8). Eco (2009) arvab, et väljamõeldud tegelaskujud on inimeste jaoks väga olulised näited, sest nad elavad mittetäielikus maailmas, millele lugejal on juurdepääs, aga mida ta ei saa kuidagi mõjutada. Meie elus on väga palju semiootilisi objekte, mida muudetakse, kuid teose tegelased jäävad kogu aeg samaks. See on koht, kus saame elu analüüsida - kui tõeliselt mõelda tegelaste käekäigu peale, siis hakkab lugeja mõtisklema ka iseenda elu üle. Ilukirjandus annab lugejale selle teave, et maailm on sama ebatäiuslik kui nende tegelaste oma. Ja see on põhjuseks, miks kirjandustegelased on inimestele ülitähtsateks näideteks (Eco 2009: 97).

Marco Caracciolo ja Thom Van Duuren (2015) toovad välja, et empiirilised uuringud võiksid anda uudseid teadmisi selle kohta, kuidas kirjandus võib erinevatel tasanditel psühholoogilisi muutusi esile kutsuda (Caracciolo, Van Duuren 2015: 536). Sellest võiks eeldada, et kui lugeja on tuttav iseenda elu narratiiviga, loeb läbi raamatu ning tunneb tegelaste elukäiku, siis võiks ta suuta analüüsida nii enda kui ka tegelaste isiksust. Kirjandustegelased tunduvad olevat samasugused inimesed nagu me kõik oleme ning nende puhul saame teoreetiliselt arvata, milline on tema isiksus. Raamatu läbi lugedes tekib kindlasti iga tegelase kohta rohkem kui põgus tunnetus, kuna nende eludega on saanud lugeja tuttavaks terve raamatu jooksul. Ayesha Dar (2022) arvab, et inimpsühholoogia mängib kirjanduses olulist rolli, sest see loob kirjandusteose ja lugeja vahel sideme (Dar 2022: 284). Goksen Aras (2015) kinnitab seda, öeldes, et kirjandusteosed võimaldavad inimestel teadvustada oma isiksusi ja individuaalseid erinevusi. Kirjanduse ja psühholoogia vahel on väga tugev korrelatsioon, sest mõlemad tegelevad samade asjadega - inimeste, nende reaktsioonide, soovide ja muredega (Aras 2015: 251). Inimesed leiavad lugemise kaudu endale mõtluskohti nendes valdkondades, mis nende enda eludes aktiivsed on. Kirjandus aitab lugejal need kohad esile tuua, mis muidu ei pruugi neile olla kättesaadavad, sest jäävad tema elus alahinnatuks (Philip Maurice 2013: 10).

Selles magistriprojektis suunatakse lugejat leidma emotsionaalset sidet iseenda ja teose tegelaste vahel, kasutades isiksuse analüüsimeetodi baasil loodud küsimustikku.

2 MEETOD

Suure Viisiku analüüsimeetodi baasil loodi “Tõe ja õiguse” raamatutegelaste ja lugeja enda isiklikuks analüüsiks küsimustik. Kasutati Suure Viisiku faktoreid, mis on lahti seletatud järgnevas tabelis (tabel 1):

2.1 Suure Viisiku faktorid

Avatus kogemusele	Avatus kogemustele iseloomustab kedagi, kes on uudishimulik, kipub otsima uusi kogemusi ja uurima uudseid ideid. Kedagi, kellel on kõrge avatus, võib kirjeldada kui loovat, uuenduslikku, loomingulist ning ebatraditsioonilist. Madala avatusega inimesi võib iseloomustada kui konventsionaalset, kitsaste huvidega ja ebaanalüütilist (Zhao, Seibert 2006).
Meelekindlus	Meelekindlus näitab inimese organiseeritust, visadust, töökust ja motivatsiooni, et endale seatud eesmärged saavutada. Kõrge meelekindlusega inimestel on omane kontroll enda soovide ja impulsside üle ning neil on hea enesedistsipliin (Zhao, Seibert 2006).
Ekstravertsus	Ekstravertsus on soodumus kogeda positiivseid emotsioone. Inimene on domineeriv, energiline, aktiivne, jutukas, entusiastlik. Ekstravertsuse skaalal kõrge tulemusega inimesed kipuvad olema rõõmsameelsed, neile meeldivad inimesed ja suured üritused ning nad otsivad põnevust. Madala tulemuse korral on inimene pigem üksi hoidev, vaikne ja sõltumatu (Zhao, Seibert 2006).
Sotsiaalsus	Sotsiaalseid inimesi võib iseloomustada kui usaldavaid, hoolivaid, altruistlikke ja kergeusklikke. Kõrge

	sotsiaalsusega inimesed hindavad kõrgelt koostööd ja häid suhteid teistega. Madala sotsiaalsusega inimesed on pigem manipuleerijad, enesekesksed ja teisi kahtlustavad inimesed (Zhao, Seibert 2006).
Neurootilisus	Neurootilisus on soodumus kogeda mitmeid negatiivseid emotsioone, sh ärevust, vaenulikkust, depressiooni, impulsiivsust ja haavatavust. Kõrgema neurootilisuse tasemega inimesed on emotsionaalselt tundlikumad ning madala tasemega enesekindlamad ja rahulikumad (Zhao, Seibert 2006).

Tabel 1. Suure Viisiku faktorid

Magistriprojekti algsed teoreetilised teadmised on tulnud psühholoogia bakalaureuse isiksusepsühholoogia ainek, kus katsetati läbi erinevaid isiksuse analüüsimeetodeid ning saadi teada erinevatest meetoditest, nende nõrkustest ja tugevustest. Käesolevas projektis lähtutakse Suure Viisiku analüüsi meetodist, mis koosneb viiest lihtsalt mõistetavast faktorist (avatus kogemusele, meelegendlus, ekstraversus, sotsiaalsus ja neurootilisus). Meetodi paindlikkus võimaldab lugejal samade faktorite põhjal iseloomustada nii iseennast kui ka raamatutegelasi, paigutades analüüsitava inimese/tegelase iga faktori lineaarsele skaalale. Enda ja tegelaste analüüsija ei pea hakkama mõtlema, kas analüüsitav on näiteks ekstravert või introvert, kuna kõikides meis on teatud omadusi ühel või teisel määral. See tähendab, et analüüsida ei ole vaja mitte seda, kas mingi omadus üldse esineb, vaid pigem, mil määral selle omaduse väljendumine lugejal endal ja tegelasel esineb.

Suure Viisiku analüüsimeetodit saab kasutada väga erinevates olukordades. Costa ja McCrae (1992) toovad enda artiklis välja teiste näited - seda on kasutatud kliinilises praktikas, Uus-Meremaa politsei valimisel või koolinõustamises. Nende sõnul on kõige väärtuslikum Suure Viisiku meetodi kasutamine arvatavasti arstidele, kuna selle faktorid hindavad lihtsal viisil patsientide tugevaid ja nõrku külgi ning samas annavad ka vihjeid näiteks loovuse, organiseerituse või suuremeelsuse kohta. Suure Viisiku kasutamist

soodustab ka selle lühike ja neutraalselt kirjeldav olemus, mida on vastajatel lihtne jälgida (Costa, McCrae 1992: 396).

Suure Viisiku puudustena on välja toodud keskendumist valedetele faktoritele (kas meeldivus ja kohusetundlikkus peaksid ikkagi olema isiksuse peamised omadused?) (Eysenck 1992: 239). Samuti on välja toodud, et Suure Viisiku faktorid hindavad väga üldiseid isiksuseomadusi, mistõttu ei anna need edasi täielikku psühholoogilist hinnangut. Neid võib kasutada elu- või psühhopatoloogia juhendina, kuid nende põhjal ei saa kindlaks teha, kas inimene vastab isiksushäirete kriteeriumitele. Kui inimese avatus kogemustele on väga madal, siis on tal tõenäoliselt elus probleeme inimestevahelise suhtlusega, kuid arst peab siiski muude hindamisvahenditega kindlaks tegema, kas see probleem on piisavalt tõsine, et väärib tähelepanu patsiendi raviplaanis (Costa, McCrae 1992: 396).

Üheks suurimaks murekohaks Suure Viisiku analüüsimeetodi juures on vastaja motivatsiooni küsimus. Kuigi Suure Viisiku testis on olemas ka teatud kontrollküsimused, ei välista see vastaja valetamise, enesekaitse või pahatahtlikkuse aspekte. Teiseks probleemkohaks on skaala valiidsuse küsimus, sest skaalade kasutamine eeldab testitulemuste erinevat tõlgendust (Ben-Porath, Waller 1992: 23). Küsimustike kasutamisel on mitmeid reageerimise probleeme - enesekohase küsimustiku puhul võib vastaja teadlikult varjata oma omadusi, täita küsimustikku ennast soosivalt ja näidata end küsimustiku eesmärgist lähtuvalt paremas/halvemas valguses. Samuti võib esineda juhuslikku vastamist või vastaja võib olla mõjutatud äärmusliku reageeringu soovist. Teistel samalaadsetel kliinilistel meetoditel on selliste vastuste tuvastamiseks ja korrigeerimiseks lisameetmed, kuid Suures Viisikus need puuduvad. Nendel põhjustel ei saa põhimõtteliselt ükski skaaladel baseeruv küsimustik tagada tulemuste täpsust (Eysenck 1992: 239).

Vaatamata Suure Viisiku analüüsimeetodi kitsaskohtadele sobib see siiski hästi käesoleva uuringu juurde, sest selles ei suunata tähelepanu nii väga meetodi täpsusele, vaid vastaja tunnetusele. Küsimustikule vastamine oli vabatahtlik, mis annab alust eeldada, et

suurem osa vastajatest olid motiveeritud vastama tõeselt ning enda isikliku tunnetuse järgi.

2.2 Küsimustik

Küsitlusuuring on andmete kogumise viis, millega soovitakse väga lihtsate meetodite abil koguda andmeid võimalikult paljudelt inimestelt. Küsimustikud võimaldavad analüüsida väga erinevate tunnuste vahelisi seosed⁴. See on hea vahend andmete kogumiseks, kuid alati tuleb küsida, kas see on ikkagi sobilik uurimismeetod, sest kui uuringu läbiviija soovib küsida avatud vastustega küsimusi (küsimused, millele vastamiseks palutakse osalejalt pikemalt oma sõnadega seletada), siis suure valimi korral ei ole küsimustik soovitatud. “Tõe ja õiguse” tegelaste analüüsiks on küsimustik sobilik, kuna see võimaldab konkreetseid vastuseid tegelaste ja enda analüüsimiseks kasutades Likerti skaalat (vastaja ütleb enda arvamuse, märkides taseme, millega nad nõustuvad või ei nõustu). Likerti poolt 1932.a. väljatöötatud skaalat peetakse üheks kõige usaldusväärsemaks hoiakute mõõtmise meetodiks ning kõige enam kasutatakse Likerti 5-pallist skaalat, kus „1“ tähendab väitega mittenõustumist ning „5“ väitega täiesti nõustumist⁵. Viimast kasutati ka selles töös. Tagasiside saamiseks kasutati avatud küsimusi, kuna küsimustikule ei eeldatud suurt vastajate hulka.

Käesoleva magistriprojekti küsimustikku (lisa 1) levitati sotsiaalmeedia kanalid Facebook ja Tartu Ülikooli semiootika ja psühholoogia üliõpilaste listides ning küsimustik saadeti ka kirjadena erinevatesse juhuslikult valitud gümnaasiumi infomeilidele. Küsimustiku loomiseks kasutati Google Forms rakendust. Andmeid koguti perioodil 18.08-6.10.2022. Tagati uuringus osalenute anonüümsus ja konfidentsiaalsus.

Veebi teel levitav küsimustik võimaldab koguda infot lühikese aja jooksul paljudelt inimestelt, kuna sellele vastamine on väga lihtne, kuid valimist jäävad välja grupp inimesi, kes ei kasuta arvutit.

---

⁴ Beilman, Mai. “Küsitlusuuringud.” Sotsiaalse Analüüsi Meetodite Ja Metodoloogia Õpibaas, n.d. <https://samm.ut.ee/k%C3%BCsitlusuuringud>.

⁵ Osula, Kairi. “Andmeanalüüs”. <http://www.tlu.ee/~kairio/failid/kysimused.pdf>. 2008.

Töö valimi moodustasid inimesed (149 vastust), kes on “Tõe ja õiguse” esimest osa lugenud vähemalt korra. Valim ei ole piisavalt esinduslik, et teha järeldusi laiemal populatsioonil kohta. Samuti ei saa teha ka rangeid üldistusi, kuna saadud vastused kajastavad vaid hinnanguid, mis on küsimustiku täitja vastamise hetkeolukorras kehtivad ning on piirangutega, kuna vastata said vaid inimesed, kellel on arvuti kasutamises teatud oskused ning võimalused. Uuringu eesmärgiks ei olnud suuremale populatsioonile üldistuste tegemine, vaid saada valimilt tagasisidet, kas magistriprojekti väljundina loodav näitus võiks olla atraktiivne ning pakkuda sellele sisu.

Küsimustiku üldise osa ülesehitamiseks kasutati Suure Viisiku analüüsimeetodi faktoreid - avatus kogemusele, meelekindlus, ekstraversus, sotsiaalsus ja neurootilisus. Loodud küsimustik võimaldas koguda infot, kuidas lugeja tajub ennast ja tegelasi nende faktorite raames; millise tegelasega tunneb lugeja sidet enne (põhineb varasematel teadmistel) ning millisega pärast (põhineb kombinatsioonil varasemast tunnetusest ning hetkelisest iseenda ja tegelaste analüüsimisest) küsimustikule vastamist; ning kas uudne tutvumine tegelastega pani tahtma raamatut uuesti lugeda.

Järgmiseks anti vastajale võimalus tutvuda Suure Viisiku mudeli faktoritega ning pärast Suure Viisikuga tutvumist paluti vastajal selle baasil analüüsida iseennast vastavalt enda tunnetusele ning seejärel analüüsida tegelasi: Andrest, Pearut, Jussi, Krõõta ja Mari. Enda ja iga tegelase kohta paluti positsioneerida nende paiknemine lineaarsel skaalal (1 - ei käi üldse tema kohta; 5 - täiesti tema kohta).

Lõpus uuriti lisaks, kust nende vastused pärinevad (raamat, film, mõlemad). Küsiti, kas nad sooviksid nüüd raamatut uuesti lugeda ning kas nad nüüd näevad rohkem sarnasusi enda ja tegelaste vahel. Korrati küsimustiku alguses olevat küsimust: millise tegelasega nendest tunded iseendaga kõige suuremat sidet, et näha, kas see vastus tegelasi ja ennast analüüsides muutus.

3 TULEMUSED JA ANALÜÜS

3.1 Sotsiaalteadusliku uuringu tulemused

Valimi moodustasid inimesed, kes on lugenud raamatu “Tõde ja õigus” esimest osa vähemalt ühe korra. Vastanuid oli 149. Uuringule vastanute keskmine vanus oli 31 eluaastat. Vastanutest oli “Tõe ja õiguse” esimest osa lugenud viimast korda vastamise aastal 21,5% (32 vastanut), 1-2 aastat tagasi 30,2% (45 vastanut), 3-4 aastat tagasi 6,1% (9 vastanut), 5-10 aastat tagasi 9,4% (14 vastanut), rohkem kui 10 aastat tagasi 29,5% (44 vastanut) ning 5 vastajat ei mäletanud aega, kui raamatut viimast korda lugesid.

Kuna 2019. aasta film oli väga populaarne, siis uuriti vastajatelt, kas nad on ka filmi näinud ja kas nad analüüsisid tegelasi raamatu või filmi või mõlema põhjal. 80,5% (120 vastanut) olid filmi näinud. 53,7% (80) vastanutest arvas, et nende vastused pärinevad mõlemast allikast, 40,9% (61), et raamatust ning 5,4% (8), et vaid filmist.

Lugemise kõige populaarsemaks põhjuseks (91,3%) oli see, et raamat oli koolis kohustusliku kirjanduse nimekirjas. 27,5% (41) vastanutest arvas, et selline põgus tegelaste analüüsimine pani neid tahtma raamatut uuesti lugeda ning 54,4% (81) vastanutest ütles, et tegelaste analüüsimine pani teda nägema rohkem sarnasusi enda ja tegelaste vahel.

3.2 Tõe ja õiguse tegelaste Suur Viisik ja töö autori vaade

Magistriprojekti valim sai avaldada enda arvamust Andrese, Pearu, Jussi, Krõõda ja Mari iseloomuomaduste kohta.

Andrest peeti väga meelekindlaks inimeseks (tabel 2) - kellekski, kes on organiseeritud, visa ja töökas. Mõeldes tema elukäigule, siis on see arusaadav. Tundub, et vaid

meelekindel inimene valiks elamiseks selliste silmnähtavate muredega elukoha nagu seda oli Vargamäe. Eestis ei olnud 1920.—1930. aastatel väga palju piirkondi, kus ei olnud ülesharitud riigimaid, seega jäid maata perekondadele peamiselt metsa- ja soomaad⁶. See juhtus ka Andresega, kes sai endale väga kivise ja soise maa, millega ta visalt “võitlusesse” asus. Seda visadust ja töökust kiirgas Andres terve raamatu jooksul. Lugejad arvasid, et Andres on keskmisest vähem avatud kogemustele, keskmiselt ekstravertne ning keskmiselt sotsiaalne (tabel 1).

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
ANDRES	2.6	4.4	2.4	2.5	3.3

Tabel 2: Andrese tulemused

Pearut peeti väga ekstravertseks (tabel 3). Inimeseks, kes on domineeriv, energiline, aktiivne, jutukas, entusiastlik. Pearu teiseks silmapaistvamaks tulemuseks oli sotsiaalsuse puudumine (tabel 3). Madala sotsiaalsusega inimesed kipuvad olema manipuleerijad, enesekesksed ja teisi kahtlustavad. Need kaks iseloomujoont toovad autori hinnangul Pearu oleku väga selgelt välja.

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
PEARU	3.3	2.4	4	1.8	3.3

Tabel 3: Pearu tulemused

Kõige kõrgemalt hinnati Jussi puhul tema neurootilisust (tabel 4). Läbi terve raamatu sai lugeda Jussi eelnevatest kogemustest, kus ta tundis erinevaid negatiivseid emotsioone väga intensiivselt, olgu selleks siis ärevus või haavatavus, et Mari teda noris, või vaenulikkus ja impulsiivsus, kui ta Andresele kallale läks. Jussi puhul on alust spekuloida ka depressiooni tunnuste olemasolu üle (alanenud meeleolu ja enesehinnang, lootusetus, ärritumine jms), mis lõppes tema jaoks ka väga kurvalt, nimelt tema enesetapuga.

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
JUSS	2.9	3	2.5	3.5	3.7

Tabel 4: Jussi tulemused

Kõikide tegelaste kõikidest tulemustest sai kõige kõrgema hinnangu Krõõda meelekindlus ja sotsiaalsus (tabel 5). Krõõd oli tõesti usaldav, hooliv ja väga altruistlik

⁶ “Rahvusarhiiv. VAU - Kohaajalugu,” n.d.

<https://www.ra.ee/vau/index.php/et/page/article/index?menuId=3#article16>

ning teiselt poolt paistis ta silma oma töökuse ja visadusega. Ka vastajad hindasid Krõõda puhul kõrgeks neid just omadusi.

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
KRÕÕT	3.3	4.3	2.8	4.3	2.3

Tabel 5: Krõõda tulemused

Mari oli tegelane, kelle kõikide iseloomuomaduste tulemused jäid üle keskmise, välja arvatud neurootilisus, mis jäi täpselt keskele. Mari peeti ekstravertseks, meelekindlaks ja sotsiaalseks ning tema avatus kogemusele oli samuti väga kõrgelt hinnatud (tabel 6). See näitab hästi Mari olekut. Ta oli rõõmsameelne, teotahteline ja abivalmis. Lõpus tulid välja ka tema negatiivsed iseloomuomadused, kui näiteks ta iseennast alla surus ajal, kui ta tahtis Jussi juurde tagasi minna, kuid kohusetunne ei lubanud.

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
MARI	4	3.7	4	4.1	2.5

Tabel 6: Mari tulemused

3.3 Keskmise lugeja Suur Viisik

Keskmine küsimustikule vastaja oli enda tunnetuse kohaselt avatud, meelekindel ja sotsiaalne. Kõige vähem punkte sai neurootilisus. Kõikide faktorite tulemused olid keskmisest kõrgemad (tabel 7).

	Avatus	Meelekindlus	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
Lugeja	3.9	3.7	3	3.7	2.7

Tabel 7: Keskmise lugeja tulemused

3.4 Lugeja sarnasus tegelastega

Vastajate tunnetus, mis tegelasega nad sarnanevad, muutus pärast analüüsimist, kuid mitte märgatavalt. Suurimad muutused olid Andrese ja Mari vaates. Pärast küsimustikule vastamist muutus 52 inimese arvamus, kellega nad kõige enam sarnanevad, sealhulgas 12 inimest ei arvanud alguses, et nad üldse kellegi moodi on, kuid küsimustiku lõpus olid nad leidnud piisavalt sarnasusi enda ja tegelase vahel, et see muutus välja tuua. Tabeli esimesest tulbast on näha arvamus, mitu protsenti lugejatest

tundis sarnasust karakteritega või ei tundnud seda kellegagi. Teisest tulbast on näha sama protsent pärast küsimustiku täitmist (tabel 8).

	Enne analüüsi %	Pärast analüüsi %
ANDRES	15,4	10,7
PEARU	2	2,7
JUSS	10,1	10,1
KRÕÖT	25,5	26,2
MARI	15,4	19,5
MITTE KELLEGAGI	31,5	30,9

Tabel 8. Arvamuse muutus - küsimustiku täitmise tulemused

3.5 Sotsiaalteadusliku uuringu semiootiline tõlgendus

Raamatu lugeja sai läbi romaani lugemise ning ka käesoleva magistriprojekti küsimustiku täitmise analüüsida tegelasi ning luua sellega iseenda jaoks uue teksti - uue tähenduse raamatutegelastele. Tegemist on autokommunikatiivse protsessiga. Lotman (2010) toob artiklis “Kahest kommunikatsioonimudelst kultuuri süsteemis” välja erinevad teadete edastamise suunad - “mina-tema” ja “mina-mina”. Rohkem kasutatud on “mina-tema” suund, kus “mina” on informatsiooni valdaja ja edastaja sellel eeldusel, et “tema” (informatsioon saaja) seda informatsiooni veel ei tea. “Mina-mina” süsteemis on aga informatsiooni edastajaks ja saajaks “mina” ja edastatav informatsioon juba teada. Selles süsteemis on informatsiooni kandja sama, aga teade võib omandada teisi tähendusi, sest see kodeeritakse ühest märgisüsteemist teise. Iga süsteem annab teatele väikese erinevuse selle algsest kujust (Lotman 2010: 127). Selline kommunikatsiooniprotsess leiab aset ka meie lugejates, kelle tegelaste tõlgendus muutub ning nad annavad autokommunikatsiooni käigus tegelastele uue tähenduse, uued iseloomujooned. Pärast põgusat enese- ja tegelaste analüüsi muutus 52 lugeja tunnetus isegi niivõrd, et muutsid enda arvamust sellest, millise karakteriga nad sarnanevad ja 81 vastanutest andsid teada, et tegelaste analüüsimine pani neid nägema rohkem sarnasusi enda ja tegelaste vahel.

Tulemusi mõjutas kindlasti ka populaarne samanimeline film. Kaheksa inimest tõi isegi välja, et nende vastused pärinevad ainult sealt, kuigi olid raamatut lugenud. Seega tuleb alati arvestada erinevate meediumite mõjuga. Minu töös ei olnud meedium niivõrd oluline, kuid saades teada, et “Tõe ja õiguse” kohta on tehtud ka teatrilavastus, pani see mõtlema, kuivõrd palju võivad erineda analüüsitulemused nende vahel, kes on näinud ainult filmi ning nende, kes on lugenud ainult raamatut või kes näinud ainult lavastust.

Tegelaste iseloomudele mõtlemine ning nende analüüsimine annab lugejale/tulevasele lugejale rohkem infot ning loob raamatu lugemiseks ja sisukamaks tõlgendamiseks kindlama baasi. Kui sinna juurde lisada psühholoogiline eneseanalüüs, kasutades samu Suure Viisiku faktoreid, ei saa töö uurija mitte ainult infot raamatu, vaid ka iseenda kohta, tekitades sellega emotsionaalse seose. Seetõttu teeb ka magistriprojekti väljund (näitus) ettepaneku, et külastaja paneks need kokku ning looks iseendas suurema motivatsiooni raamat kätte võtta, sest emotsioonid talletuvad mällu palju paremini (Kensinger 2004: 241). See võiks suurendada motivatsiooni lugeda erinevaid mittekohustuslikke kirjandusklassikuid, mis on meie kultuuripärandiks, kuid milleni tihti ei jõuta.

4 MA PROJEKTI VÄLJUND

Projekti väljundiks on loodud näitus (lisa 2), mida saavad soovi korral kasutada näiteks koolid ja raamatukogud, kuna need huvigrupid tunduvad sellest kõige rohkem kasu saavat, andes infot ja suurendades potentsiaalsete lugejate huvi teose vastu. Samuti võiks panna näitus inimesi mõtlema iseenda iseloomu peale.

Näitus koosneb esiposterist, infoposterist, viiest iseloomuomaduse posterist, kokkuvõtlikust iseloomuomaduste posterist ning kogu näitust kokkuvõtvast lõpuposterist.

Esimene on näituse üldine poster, mis peaks möödujaid kutsuma näitust vaatama. Näitusel kasutatakse “Tõe ja õiguse” filmi tegelaste pilte, kuna see film oli väga populaarne. Selle magistriprojekti valimist (149 inimest) 120 olid filmi näinud.

Infoposter annab ülevaate näitusest, magistriprojekti mõttest ning võimalustest, mida postreid uurides teada saab ning mida tegema peaks.

Iseloomuomaduste postrid annavad ülevaate Suure Viisiku faktoritest ning seal olevatelt skaaladelt saab näha, kus asuvad raamatu tegelased ja valimi keskmine lugeja. Näituse külastaja saab mõelda, kuhu ta iseenda asetaks ning kõikide viie iseloomuomaduse plakati juurest läbi käies analüüsida, mis tegelase moodi ta kõige enam on. Erinevate iseloomuomaduste posterite järel on tulemusi kokkuvõttev poster.

Viimane poster võtab näituse kokku ning pakub vaatajale lugemissoovituse. 27,5% selle töö valimist mõtles raamatu uuesti lugemise peale pärast küsitlusele vastamist ning 29,5% luges “Tõde ja õigust” rohkem kui 10 aastat tagasi. Näitus võib olla mõnele inimesele lugemise (taaslugemise) ajendiks - need, kes ei ole raamatut lugenud või on

seda teinud väga kaua aega tagasi, võiksid saada näitusest motivatsiooni teos (uuesti) kätte võtta.

Magistriprojekti väljundina loodavat näitust pakutakse koolidesse ja raamatukogudesse tasuta kasutamiseks. Kiri saadetakse listidesse, kus on seletatud lühidalt näituse eesmärk, selle väljundi tutvustus ning teoreetilised kasutamisevõimalused. Näitust on võimalik kodulehelt *haridusekraanil.ee* alla laadida. Samuti lähevad selle A2 formaadis plakatid üles ajutise näitusena 2023. aasta suvel Tartu Ülikooli Jakobi 2 seintele.

Tulevikus on võimalus teha näitus ka interaktiivseks. Näiteks annab see inimestele võimalus (kasutades enda nutiseadet) ühendada tegelane eeldatava isikuomadusega ja/või arvata, mis tema skoor võis olla töö valimi arvates.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistrip projekti eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas “Tõe ja õiguse” lugejad tunnetavad iseenda ning romaani tegelaste isiksusi ning kas nad tunnevad ka tegelastega sidet. Selle uurimiseks kasutati tuntud Suure Viisiku meetodi osi (kasutati faktoreid avatus, meelegindlus, ekstravertsus, sotsiaalsus ja neurootilisus), et lugejatel oleks võimalik seda analüüsi teha.

Võttes arvesse kõiki uurimise esimeses etapis huvi all olevaid küsimusi, loodi küsimustik, mida levitati sotsiaalmeedias. Sellele said vastata inimesed, kes on romaani lugenud vähemalt üks kord. Küsimustikule vastas 149 inimest. Analüüsi tulemustest selgus, et Andrest peeti väga meelegindlaks, Pearut ekstravertseks, Jussi neurootiliseks, Krõõta meelegindlaks ja sotsiaalseks ning Mari oli see, kelle tulemused olid kõikides faktorites väga kõrged. Keskmise lugeja kõik faktorite tulemused olid keskmisest kõrgemad (vt täpsemalt lk 16-19). Vastanutest 81 andsid teada, et tegelaste analüüsimine pani neid nägema rohkem sarnasusi enda ja tegelaste vahel. Pärast küsimustikule vastamist muutus 52 inimese arvamus, kellega nad kõige enam sarnanevad, seal hulgas 12 inimest ei arvanud alguses, et nad üldse kellegi moodi on, kuid küsimustiku lõpus olid nad leidnud piisavalt sarnasusi enda ja tegelase vahel, et see muutus välja tuua (tabel 8).

Tulemuste baasil loodi üheksast postrist koosnev näitus, mille eesmärgiks on kutsuda inimesi mõtisklema iseenda ning “Tõe ja õiguse” tegelaste iseloomuomaduste üle ning see võiks motiveerida näituse vaatajat raamatut lugema/uuesti lugema. Näitust saavad kasutada kõik soovijad, näiteks koolid ning raamatukogud.

Uurimistöö tulemuste kasutamine näituse loomiseks oli lihtne, kuna küsimused andsid need tulemused, mida autoril oli tarvis. Selle tegi sujuvaks tõik, et autoril oli eelnevalt olemas näituse üldine idee, mis töö valmimise käigus dünaamiliselt arenes. Olulisemaks õppimiskohaks oli see, et tegevused, mis on seotud teiste osapooltega, võtavad

planeeritust rohkem aega. Näiteks, Allfilmilt fotode kasutamise lubade saamise protsess oli nende jaoks keerulisem ja aeganõudvam, kui autor oskas ette kujutada.

Teoste tegelasi ja lugejat saab edasi uurida mitmeti. Sama süsteemiga võiks uurida ka teisi teoseid, et teada saada, kuidas lugejad näevad seal olevaid tegelasi. Samuti võiks kasutada Suure Viisiku faktoritel põhinevat küsimustikku, et analüüsida “Tõe ja õiguse” erinevaid meediume (nagu eelpool mainitud). Selle abil saaks näha, kuidas erinevad samad tegelased erinevates meediumites.

Kuna selle projekti väljundiks on näitus, siis saaks “Tõe ja õiguse” tegelaste analüüsimist hiljem edasi uurida, et saada kindlamaid andmeid, kas näituse külastajal pärast enda ja raamatutegelaste põhjalikumat tutvumist tekkis rohkem motivatsiooni ning kas ta ka päriselt pärast seda raamatut (uuesti) luges. Täpsema info teadasaamine ei olnud selle magistrip projekti eesmärgiks, mistõttu seda ka töösse ei lisatud, kuid sellist uuringut oleks võimalik teha igas kohas, kus näitust kasutatakse. Üheks võimaluseks on seal küsida külastajalt uuringus osalemise nõusolekut ja e-maili enne ning saata talle küsimustik (mitu korda teatud ajavahemiku tagant), kust need vajalikud vastused välja tuleksid.

SUMMARY

READER-CENTERED ANALYSIS OF THE CHARACTERS IN THE NOVEL “TRUTH AND JUSTICE”

This project directs the reader to consciously analyze the personality traits of themselves and the characters from one of our literary classics, "Truth and Justice", in order to give them the opportunity to feel the connection between themselves and the characters.

In this work, the first part of the series was chosen for analysis, because it has been a part of required reading in our schools for a long time and so it has been read by many people, and (at least as far as we know) current high school students are also required to read it.

It was decided to combine cultural semiotics (the meaning of literary characters and communication through text) and psychology (personality analysis). To do that a questionnaire was created to get to know how readers see themselves and book characters. Based on the questionnaire results, an exhibition consisting of eight posters was created, the purpose of which is to invite people to think about themselves and the character traits of the characters of "Truth and Justice", and this could motivate the viewer of the exhibition to read/re-read the book. The exhibition can be used by anyone, such as schools and libraries.

The characters and the reader of the works can be further explored in many ways. The same system could be used to study other works to find out how readers see the characters in them. A questionnaire based on the Big Five factors could also be used to analyze the different media of "Truth and Justice".

KASUTATUD KIRJANDUS

Allen, Bem P., and Charles R. Potkay. "On the arbitrary distinction between states and traits." *Journal of personality and social psychology* 41, no. 5 (1981): 916.

Aras, Goksen. "Personality and individual differences: Literature in psychology-psychology in literature." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 185 (2015): 250-257.

Ben-Porath, Yossef S., and Niels G. Waller. "Five big issues in clinical personality assessment: A rejoinder to Costa and McCrae." (1992): 23.

Caracciolo, Marco, and Thom Van Duuren. "Changed by literature? A critical review of psychological research on the effects of reading fiction." *Interdisciplinary Literary Studies* 17, no. 4 (2015): 517-539.

Costa, Paul T., and Robert R. McCrae. *Neo Pi-R*. Odessa, FL: Psychological assessment resources, 1992.

Dar, Ayesha. "On the relationship between literature and psychology." *International Journal of Applied Research in Social Sciences* 4, no. 8 (2022): 284-292.

Davis, Philip. *Reading and the reader: The literary agenda*. Oxford University Press, 2013.

Eco, Umberto. "On the ontology of fictional characters: A semiotic approach." *Σημειωτική-Sign Systems Studies* 37, no. 1-2 (2009): 82-98.

Eco, Umberto. *Lector in fabula*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

Eysenck, Hans J. "A reply to Costa and McCrae. P or A and C—the role of theory." *Personality and individual differences* 13, no. 8 (1992): 867-868.

Itra, K; Kuusberg, P; Puhvel, H; Sõgel, E; Teder, E; Toomla, J; Vinkel, A; Mikli, M. "A. H. Tammsaare Kogutud teosed 6. köide". Tallinn: kirjastus Eesti Raamat, 1981.

Kensinger, Elizabeth A. "Remembering emotional experiences: The contribution of valence and arousal." *Reviews in the Neurosciences* 15, no. 4 (2004): 241-252.

Lotman, Juri. "Kultuurisemiootika ja teksti mõiste." *Kultuurisemiootika. Tekst - kirjandus - kultuur* (2016): 260.

— "Kahest kommunikatsioonimudelist kultuuri süsteemis." *Kultuuritüpoloogiast*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. (2010): 127-148.

Rosenfeld, Aaron S. *Character and dystopia: The last Men*. Routledge, 2020.

Torop, Peeter. "Autokommunikatsioon ja identiteet." *Vikerkaar*, nr. 1/2 (2013): 123-133.

Treier, Elem; Priidel, Endel. *Tammsaare ja tema "Tõde ja õigus"*. Tallinn: Olion. (toim.), 2000.

Tseng, Chiao-I. "Analysing characters' interactions in filmic text: a functional semiotic approach." *Social Semiotics* 23, no. 5 (2013): 587-605.

Vaino, Maarja. *A. H. Tammsaare ütlemissi*. i.k. Tammerraamat, 2018.

Varotsi, Lina. *Conceptualisation and Exposition: A Theory of Character Construction*. Routledge, 2019.

Vermeule, Blakey. *Why do we care about literary characters?*. JHU Press, 2010.

Zhao, Hao, and Scott E. Seibert. "The big five personality dimensions and entrepreneurial status: a meta-analytical review." *Journal of applied psychology* 91, no. 2 (2006): 259.

Kasutatud allikad

Beilmann, Mai. "Küsitlusuuringud." *Sotsiaalse Analüüsi Meetodite Ja Metodoloogia Õpibaas*, n.d. <https://samm.ut.ee/k%C3%BCsitlusuuringud>. 2020. Kättesaadav: 14.12.2022.

"Eesti Rahvusraamatukogu trükiteodangu statistika".
<https://www.nlib.ee/et/trukiteodangu-statistika>. Kättesaadav: 14.12.2022.

"Кто вы из персонажей «Мастера и Маргариты»?" *Arzamas*, April 4, 2023.
<https://arzamas.academy/materials/1174>. Kättesaadav: 14.12.2022.

Osula, Kairi. "Andmeanalüüs". <http://www.tlu.ee/~kairio/failid/kysimused.pdf>. 2008.
Kättesaadav: 14.12.2022.

"Rahvusrhiiv. Vallakohtud," n.d. <https://www.ra.ee/vallakohtud/index.php/site/source>.
Kättesaadav: 16.05.2023.

"Rahvusrhiiv. VAU - Kohaajalugu," n.d.
<https://www.ra.ee/vau/index.php/et/page/article/index?menuId=3#article16>.
Kättesaadav: 16.05.2023.

Lisa 1: Küsimustik

"Tõe ja õiguse" tegelaste lugejakeskne analüüs

Mul on hea meel teatada, et täites ära alloleva küsimustiku, annad oma panuse, et arendada osakest Eesti kultuurist, haridusest ja semiootikast ning on võimalik, et õpid ka iseenda kohta midagi uut.

Uuringu viin läbi 2022. aastal ning kasutan saadud andmeid enda magistriprojekti kirjutamisel. Sellest valmib ka praktiline näitus, mida on võimalik kasutada koolides ja raamatukogudes.

Selle uuringu eesmärk on teada saada, millisena näeb lugeja iseennast ning Tammsaare "Tõe ja õiguse" tegelasi ja kas lugejal tekib/on tekkinud tegelastega ka mingi side.

Uuringus saad osaleda, kui oled vähemalt üks kord lugenud "Tõe ja õiguse" esimest osa. Ei oma tähtsust, kui kaua aega tagasi raamatut lugesid. Oluline on, et vastad küsimustele nii ausalt, kui mäletad.

Küsimustikule vastanud saavad soovi korral tagasisidet töö kohta, kui minu magistriprojekt on kaitstud ning lisainfot loodud näituse kohta. Selleks palun jätta enda e-mail küsimustiku lõppu. Teie e-maili ma kolmandatele isikutele ei jaga. Muul juhul on küsimustik konfidentsiaalne.

Ootan Sinu vastuseid kuni 30.09.2022.

Suur aitäh, et annad oma panuse!

Krista Tomson

Semiootika ja kultuuriteooria magistrant

KÜSIMUSED:

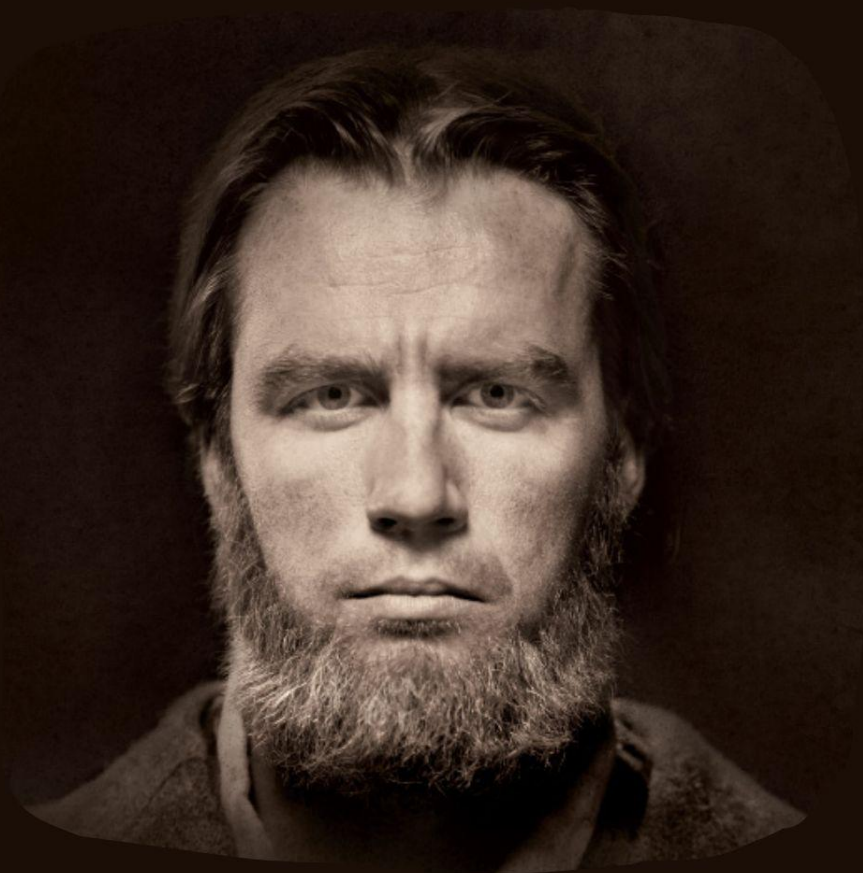
- Vanus
  - Millal Sa lugesid "Tõe ja õiguse" esimest osa (viimast korda)?
  - Mitu korda oled "Tõe ja õiguse" esimest osa lugenud?
  - Miks Sa "Tõe ja õigust" lugesid?
  - Kas oled näinud filmi "Tõe ja õigus" (2019)?
  - Millise tegelasega nendest tunned iseendaga kõige suuremat sidet?
  - Palun põhjenda
-
- Kus Sinu arvates asud Sina "Avatus kogemusele" skaalal? (Avatust kogemusele iseloomustavad teadmistejanu, loovus, uudsuse ja vaheldusrikkuse eelistus)

- Kus Sinu arvates asud Sina "Meelekindluse" skaalal? (Meelekindlus on kalduvus olla distsiplineeritud, käituda kohusetundlikult ja suunata tähelepanu saavutamisele, mitte välistele ootustele)
- Kus Sinu arvates asud Sina "Ekstravertsuse" skaalal? (Ekstravertsed inimesed naudivad suhtlemist ja neid kirjeldatakse tihti energilistena. Nad kalduvad olema entusiastlikud ja tegevusele suunatud)
- Kus Sinu arvates asud Sina "Koostöövalmiduse" skaalal? (Koostöövalmis inimesed väärtustavad häid suhteid. Nad on üldiselt taktitundelised, helded, usaldavad, usaldusväärsed, abivalmid ja kompromissialtid. Neil on inimloomuse suhtes optimistlik maailmavaade)
- Kus Sinu arvates asud Sina "Neurootilisuse" skaalal? (Neurootilisus on kalduvus kogeda negatiivseid emotsioone, nagu viha, ärevus ja depressioon. Mõnikord nimetatakse neurootilisust ka emotsionaalseks ebastabiilsuseks)
- Kus Sinu arvates asub Andres "Avatus kogemusele" skaalal? (Avatust kogemusele iseloomustavad teadmistejanu, loovus, uudsuse ja vaheldusrikkuse eelistus)
- Kus Sinu arvates asub Andres "Meelekindluse" skaalal? (Meelekindlus on kalduvus olla distsiplineeritud, käituda kohusetundlikult ja suunata tähelepanu saavutamisele, mitte välistele ootustele)
- Kus Sinu arvates asub Andres "Ekstravertsuse" skaalal? (Ekstravertsed inimesed naudivad suhtlemist ja neid kirjeldatakse tihti energilistena. Nad kalduvad olema entusiastlikud ja tegevusele suunatud)
- Kus Sinu arvates asub Andres "Koostöövalmiduse" skaalal? (Koostöövalmis inimesed väärtustavad häid suhteid. Nad on üldiselt taktitundelised, helded, usaldavad, usaldusväärsed, abivalmid ja kompromissialtid. Neil on inimloomuse suhtes optimistlik maailmavaade)
- Kus Sinu arvates asub Andres "Neurootilisuse" skaalal? (Neurootilisus on kalduvus kogeda negatiivseid emotsioone, nagu viha, ärevus ja depressioon. Mõnikord nimetatakse neurootilisust ka emotsionaalseks ebastabiilsuseks)

Täpselt samad küsimused Pearu, Jussi, Krõõda ja Mari kohta.

- Minu vastused tegelaste isiksusomaduste kohta pärinevad
- Kas selline tegelaste analüüsimine pani Sind tahtma raamatut uuesti lugeda?
- Kas tegelaste analüüsimine pani Sind nägema rohkem sarnasusi enda ja tegelaste vahel?
- Millise tegelasega nendest tunned nüüd iseendaga kõige suuremat sidet? Mõttele, kas see erines varasemalt vastatust.
- Soovi korral põhjenda eelnevat küsimust
- Muud mõtted, mis jäid painama
- Kui soovid lugeda sellel teemal valminud magistriprojekti (suvi 2023) ning lisainfot näituse kohta, siis palun kirjuta enda e-mail.

Kes ma olen?

Näitus raamatu "Tõde ja õigus" ainetel.
Autor: Krista Tomson, kristatomson@gmail.com

Mina ning "Tõe ja õiguse"

Oled Sa mõelnud, millise "Tõe ja õiguse" tegelasega Sa kõige enam sarnaned? Ei? Nüüd on Sul selleks hea võimalus.

Näitusel näed, mida arvasid 149 lugejat Andresest, Pearust, Jussist, Krõõdast ja Marist ning iseendast. Analüüsimiseks kasutati Suure Viisiku iseloomuomadusi.

Posteritel olevad skaalad annavad Sulle võimaluse ennast analüüsida ja uurida, millise tegelasega Sina sarnaned. Iga omaduse juures saad paigutada end skaalale, kus 1 ei käi üldse sinu kohta ning 5 käib täiesti sinu kohta.

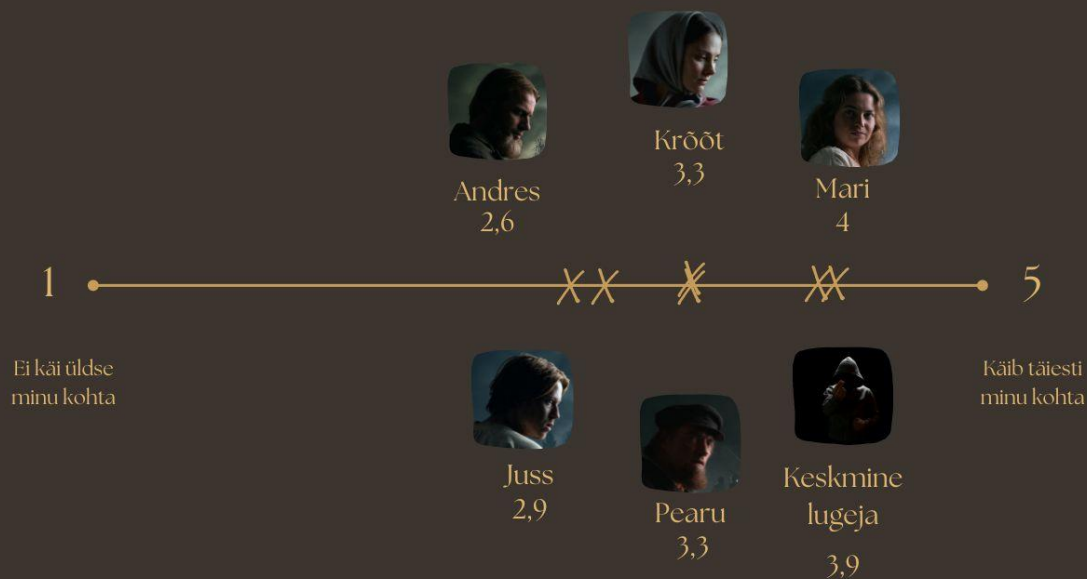
Head eneseavastamist!

NB! Näituse nautimiseks ei pea Sa olema raamatut lugenud.

Avatus kogemustele

Avatus kogemustele iseloomustab kedagi, kes on uudishimulik, kipub otsima uusi kogemusi ja uurima uudseid ideid. Kedagi, kellel on kõrge avatus, võib kirjeldada kui loovat, uuenduslikku, loomingulist ning ebatraditsioonilist. Madala avatusega inimesi võib iseloomustada kui konventsionaalset, kitsaste huvidega ja ebaanalüütilist.

Meelekindlus

Meelekindlus näitab inimese organiseeritust, visadust, töökust ja motivatsiooni, et endale seatud eesmärke saavutada. Kõrge meelekindlusega inimestel on omane kontroll enda soovide ja impulsside üle ning neil on hea enesedistsipliin.

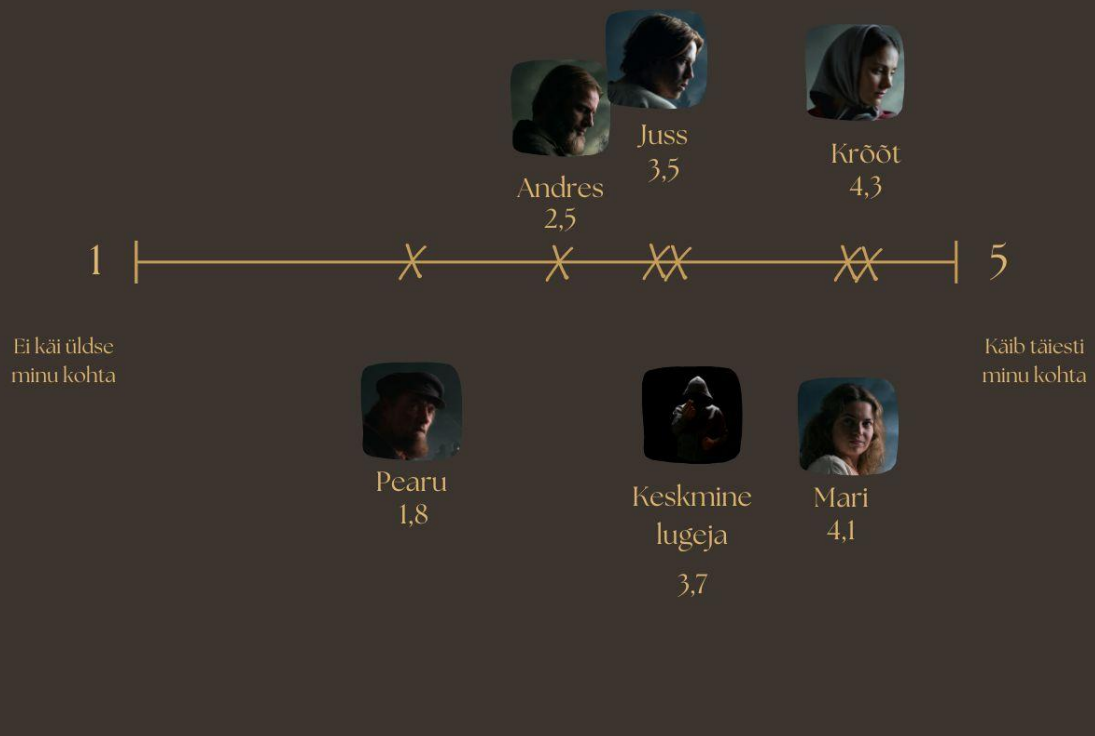
Ekstravertsus

Ekstravertsus on soodumus kogeda positiivseid emotsioone. Inimene on domineeriv, energiline, aktiivne, jutukas, entusiastlik. Kõrge tulemusega ekstravertsuse skaalal inimesed kipuvad olema rõõmsameelsed, neile meeldivad inimesed ja suured üritused ning nad otsivad põnevust. Madala tulemuse korral on inimene pigem üksinda hoidev, vaikne ja sõltumatu.

Sotsiaalsus

Sotsiaalseid inimesi võib iseloomustada kui usaldavaid, hoolivaid, altruistlikke ja kergeusklikke. Kõrge sotsiaalsusega inimesed hindavad koostööd ja häid suhteid teistega. Madala sotsiaalsusega inimesed on pigem manipuleerijad, enesekesksed ja teisi kahtlustavad.

Neurootilisus

Neurootilisus on soodumus kogeda mitmeid negatiivseid emotsioone, sh ärevust, vaenulikkust, depressiooni, impulsiivsust ja haavatavust. Kõrgema neurootilisuse tasemega inimesed on emotsionaalselt tundlikumad ning madala tasemega enesekindlamad ja rahulikumad.

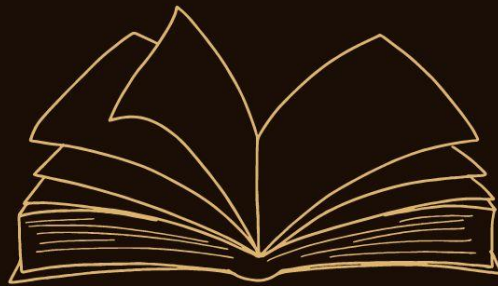
	Ayatus kõnemustele	Meelekindlus	Ekstraversus	Sotsiaalsus	Neurootilisus
 Andres	2,6	4,4	2,4	2,5	3,3
 Pearu	3,3	2,4	4	1,8	3,3
 Juss	2,9	3	2,5	3,5	3,7
 Krõõt	3,3	4,3	2,8	4,3	2,3
 Mari	4	3,7	4	4,1	2,5
 Keskmine lugeja	3,9	3,7	3	3,7	2,7

Kellega Sa kõige enam sarnaned?

Näitusel kajastatud tegelaste iseloomuomaduste väärtused on väga subjektiivsed, kuna põhinevad lugejate arvamuste keskmistel tulemustel.

Kõige kindlama vastuse annab Sinu enda sisetunne kui raamatu (uuesti) läbi loed.

Näitusel kasutatud pildid: Allfilm OÜ

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Krista Tomson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Romaani “Tõde ja õigus” tegelaste lugejakeskne analüüs”, mille juhendajateks on Peeter Torop ja Aleksandr Fadeev, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Krista Tomson
21.05.2023